

11.2.2025

SA/2025/03018

Eduskunnan sivistysvaliokunnalle

Asia: HE 209/2024 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta

Viite: Asiantuntijapyyntö 12.2.2025

Suomen Akatemian lausunto

Tutkimuksen turvallisuus

HE:ssä 209/2024 esitetään, että Suomen Akatemiasta annetun lain 2 §:ään lisättäisiin uusi 2 momentti, jonka mukaan pykälän 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettujen tehtävien hoitaminen - tieteellisen tutkimuksen ja tutkimusedellytysten rahoittaminen sekä kansainväliseen yhteistyöhön osallistuminen - ei saa olla ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden, Suomen kansainvälisten velvoitteiden tai Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa.

Lisäyksen tavoitteena on, että Suomen Akatemian myöntämällä tutkimusrahoituksella tehtävä tutkimus ja sen tulokset eivät päätyisi käyttöön, joka vaarantaa Suomen huoltovarmuuden, kriisivalmiuden tai turvallisuuden. Säännös olisi muotoiltu vastaavaan tapaan kuin maa-asemista ja eräistä tutkista annetussa laissa (96/2023) on säädetty maa-ase- ja tutkatoiminnan luvanvaraisuudesta, jonka mukaan luvan myöntämisen edellytyksenä on muun muassa, että maa-ase- ja tutkatoiminta ei ole ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden, Suomen kansainvälisten velvoitteiden tai Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa.

Ehdotettava säännös tukisi Suomen Akatemiaa tutkimuksen turvallisuuden huomioimisessa tutkimushankkeiden rahoitusprosessissa. Säännös tukisi Akatemiaa tilanteissa, joissa tieteellisesti ansioitunut hanke olisi riskiarvion perusteella ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden, kansainvälisten velvoitteiden tai Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa. Suomen Akatemia vastaisi omalta osaltaan siitä, että tutkimuksen turvallisuudesta on asianmukaisesti huolehdittu Akatemian prosesseissa ja rahoituksen ehdoissa. Akatemian tehtävä täydentäisi tutkijoiden ja tutkimusorganisaatioiden roolia tutkimuksen turvallisuuden varmistamisessa. Lakimuutos velvoittaisi Suomen Akatemiaa arvioimaan kansalliset turvallisuusriskit rahoitushakemuksia käsitellessään mutta ensisijainen vastuu olisi kuitenkin tutkimusrahoituksen hakijalla.

Suomen Akatemian mukaan on tärkeää huomioida, että tieteen tekeminen kansainvälistyy nopeasti Suomessa ja globaalit turvallisuusuhat on huomioitava entistä

tarkemmin. Suomen Akatemia näkee olennaisena huomioida, että Suomen Akatemia on täysin riippuvainen siitä tiedosta, jota hakijoilta hakuvaiheessa saa. Näin ollen tutkijoiden on olennaista tunnistaa ja olla tietoisia siitä millä tavoin tutkimustuloksia voidaan käyttää ja varmistaa tutkimuskumppanien luotettavuus. Suomen Akatemia ei ole turvallisuuspalveluita tekevä organisaatio, eikä sillä ole toimivaltaa turvallisuusviranomaisten tekemiä turvallisuuspalveluita varten kerättävien tietojen saamiseksi.

Tutkimusta harjoittavilla organisaatioilla on ensisijainen vastuu tutkimustoiminnan ja kansainvälisen yhteistyön kehittämisestä ja toteuttamisesta institutionaalisen ja akateemisen vapautensa puitteissa ottaen myös huomioon, että akateemisen vapauden mukana tulee akateeminen vastuu. Tutkimusrahoittajana Akatemian tehtävänä on varmistaa tutkimuksen turvallisuuden huomioiminen osana tutkimusrahoituksen hakuprosessia sekä kannustaa tutkimusorganisaatioita tunnistamaan mahdolliset riskit ja uhat etukäteen.

Perustuslain 16 §:n 3 momentti turvaa tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapauden. Ehdotetulla uudella säännöksellä ei ole tarkoitus, eikä se myöskään mahdollista, tutkimusaiheiden valinnan rajoittamista tai muita tieteen vapauden keskeisiä tunnuspiirteitä. Säännös tukisi Akatemiaa tilanteissa, jossa Akatemialle osoitettuun rahoitushakemukseen sisältyy sellaista toimintaa, jonka voidaan arvioida olevan kansallisen turvallisuuden näkökulmasta riskialtista. Tällaista toimintaa voisi olla esimerkiksi kansainvälisten pakotteiden tai vientivalvontasääntösten vastainen toiminta.

Esityksen mukaan Akatemian tulisi tunnistaa mahdolliset turvallisuusriskit ja -uhat etukäteen ja huolta aiheuttaville tutkimushankkeille tulisi tehdä Euroopan unionin neuvoston suosituksen mukainen riskienarviointi. Kansainvälisessä rahoitusyhteistyössä tulisi ottaa huomioon kansainväliseen yhteistyöhön liittyvät riskit sekä sisällyttää kumppaneiden kanssa tehtäviin sopimuksiin keskeisiä periaatteita kuten tutkimuksen vapaus.

Suomen Akatemia myöntää kilpailtua tutkimusrahoitusta hakemusten perusteella. Hakemukset arvioidaan hakukriteereitä vasten kansainvälisissä vertaisista tutkijoista koostuvissa paneeleissa. Tätä prosessia ei ole tarkoitus muuttaa. Akatemian hallintovirasto vastaisi edelleen hakemustarkastuksesta ja selvitysten pyytämisestä päätöksenteon tueksi. Myös rahoitettaviksi esitettäviin hankkeisiin mahdollisesti sisältyvät riskit tarkastettaisiin hallintoviraston toimesta. Luottamuselinten päätöksenteko perustuisi edelleen vertaisarviointiin ja hallintoviraston tekemään selvitykseen.

Jo nykyisellään avustuksen saajia velvoittavat Akatemian rahoitusehdot, joissa edellytetään valtionavustuslain säädösten ohella vientivalvontaan ja kansainvälisiin pakotteisiin liittyvän sääntelyn noudattamista.

Esityksen mukaan Akatemia tekisi käytännössä riskinarviointityötään yhteistyössä suomalaisten yliopistojen ja tutkimuslaitosten sekä kansallisten viranomaisten kanssa. Akatemia haluaa tuoda esille, että kansallisesta yhteistyöstä huolimatta päätösvalta rahoitustoiminnan osalta säilyisi Akatemiassa.

Esityksessä todetaan, että Akatemialla ei ole tutkimuksen suorituspaikalle ja tutkijoiden työnantajalle kuuluvia oikeuksia ja velvollisuuksia eikä niin muodoin edellytyksiä saada tutkimuksen tekijöihin ja heidän yhteistyökumppaneihinsa liittyviä tietoja niin laajassa mitassa kuin suorituspaikkana ja työnantajana toimivilla yliopistoilla ja muilla tutkimusorganisaatioilla on. Akatemia toteaa, että viraston panos tutkimuksen turvallisuuden osalta voi olla ainoastaan tutkimusorganisaatioiden omaa panosta täydentävä. Päävastuu tutkimuksen turvallisuudesta olisi edelleen tutkijoilla ja tutkimusorganisaatioilla.

Tutkimusinfrastruktuurikomitean muuttuminen toimikunnaksi

HE:ssä 209/2024 esitetään, että Suomen Akatemiasta annetun lain 5 a §:n mukainen tutkimusinfrastruktuurikomitea ehdotetaan muutettavaksi 5 §:n mukaiseksi toimikunnaksi. Tämän johdosta pykälän 1 ja 2 momenttiin sekä pykälän otsikkoon ehdotetaan tätä koskevia täsmennyksiä. Tutkimusinfrastruktuuriasioista päättävä luottamuselin olisi ehdotuksen mukaan paitsi samankaltainen muiden Suomen Akatemian toimikuntien kanssa, myös vastaisi pohjoismaisia verrokkeja, joita puheenjohtaa tutkimusyhteisön edustaja. Ehdotettavan 1 momentin mukaan toimikuntien tehtävänä olisi myöntää rahoitusta myös tutkimuksen infrastruktuureille. Tutkimusinfrastruktuuritoimikunnasta säädettäisiin jatkossa vastaavasti kuin muista toimikunnista Suomen Akatemiasta annetun valtioneuvoston asetuksen 1 §:ssä ja sen tehtävät vastaisivat muiden toimikuntien tehtäviä. Tutkimusinfrastruktuuritoimikunnan ja muiden toimikuntien työnjaosta päättäisi lain 4 §:n mukaisesti Akatemian hallitus.

Pykälän 2 ja 3 momentin toimikunnan jäsenmäärää ja nimittämistä koskevat säännökset säilyisivät ehdotuksen mukaan pääosin ennallaan ja ne koskisivat jatkossa myös tutkimusinfrastruktuuritoimikuntaa.

Akatemia katsoo ehdotuksen tavoin, että yhtenäinen nimittämiskäytäntö selkeyttäisi prosesseja, joilla tiedeyhteisön edustajia tavoitellaan luottamuselinten jäseniksi ja vähentäisi jääviysoongelmia, kun edustajat olisivat tutkijoita, eivät organisaatioidensa ylintä johtoa. Tutkimusinfrastruktuurien rahoittamiseen liittyy organisaatioiden vahva sitoutuminen jo hakuvaiheessa, sillä tutkimusinfrastruktuurihaut ovat organisaatiohakuja, joissa hakijaorganisaatio priorisoi organisaationsa hakemukset. Niin ikään nimittämiskäytännöissä voidaan myös varmistaa tutkimusinfrastruktuuritoimikunnan tarkoituksenmukainen kokoonpano, mikä lausuntojen perusteella oli osalla lausujista huolena.

Toimielinten puheenjohtajien läsnäolo- ja puheoikeus Akatemian hallituksen kokouksissa

HE:ssä 209/2024 esitetään, että Suomen Akatemiasta annetun lain 2 §:n 2 momentin säännös tieteellisten toimikuntien, strategisen tutkimuksen neuvoston ja tutkimusinfrastruktuurikomitean puheenjohtajien puhe- ja läsnäolo-oikeudesta hallituksessa poistettaisiin. Voimassa olevaa säännöstä on perusteltu erityisesti tiedonkulun ja Akatemian työn yhteensovittamisen edistämisellä tilanteessa, jossa

toimikuntien puheenjohtajien jäsenyydestä hallituksessa luovuttiin (HE 25/2014 vp, s.15).

Esityksen mukaan Akatemian hallintoviraston rakennetta ja toimielinten tehtäviä on sitemmin muutettu tavalla, joka turvaa hallituksen, muiden toimielimien ja hallintoviraston välistä tiedonkulkua monipuolisesti, eikä puheenjohtajien läsnäolo- ja puheoikeutta hallituksen kokouksissa voida enää pitää tiedonkulun kannalta ratkaisevana.

Esityksen mukaan hallituksen ja muiden toimielinten asemaa ja tehtäviä koskevien aiemmin tehtyjen säädösmuutosten valossa on johdonmukaista jättää Akatemian hallituksen arvioitavaksi ja tarvittaessa Akatemian johtosäännöllä määrättäväksi, minkälaista yhteistyötä toimielinten työn yhteensovittaminen edellyttää.

Akatemiassa on valmisteilla yhteistyöryhmän perustaminen toimielinten työn yhteensovittamiseksi. Alustavien suunnitelmien mukaan yhteistyöryhmä tukisi hallituksen työtä toimielinten työn yhteensovittamisessa. Tästä määrättäisiin Akatemian hallituksen päättämällä johtosäännöllä.

Lakiehdotuksen voimaantulosäännökset

Suomen Akatemia katsoo, että olisi tarkoituksenmukaista porrastaa lakiehdotuksen voimaantulosäännöstä. Hallituksen esityksen mukainen uusi tutkimusinfrastruktuuri-toimikunta on tarkoitus nimittää vasta 1.1.2026 lukien ja lain muut säännökset olisi tarpeen saada voimaan ennen sitä.

Voimaantulosäännöstä voisi muuttaa seuraavasti: Tämä laki tulee voimaan __ päivänä __ kuuta 20__ . Lain 5 a §:n kumoaminen sekä 4 §:n 2, 3 ja 5 kohta, 5 §:n 1 ja 2 momentti, 6 §, 8 § ja 12 §:n 1 momentti tulevat kuitenkin voimaan vasta 1 päivänä tammikuuta 2026.

Pääjohtaja Paula Eerola

Johtava juristi Meri Vannas